

8. Zásahy státu do cen

8.1 Cenový strop (maximální cena)

Až dosud jsme se zabývali rovnováhou trhů, na nichž neexistují žádné intervence státu či obce. Nyní si ukážeme, jak mohou takové intervence ovlivnit tržní rovnováhu a ceny.

Jedním druhem zásahu státu do cenového systému je stanovování cenových stropů neboli maximálních cen. Znamená to, že **prodávající nesmí požadovat cenu vyšší, než je státem stanovený cenový strop**. Ten se stává maximální cenou.

Napadne nás, proč to stát dělá? Cenovým stropem chtějí politikové pomoci spotřebitelům, chránit je před vysokými cenami některých statků – zejména takových, které uspokojují základní potřeby. Ale podívejme se, zda cenové stropy spotřebitelům skutečně pomáhají.

Maximální jízdné

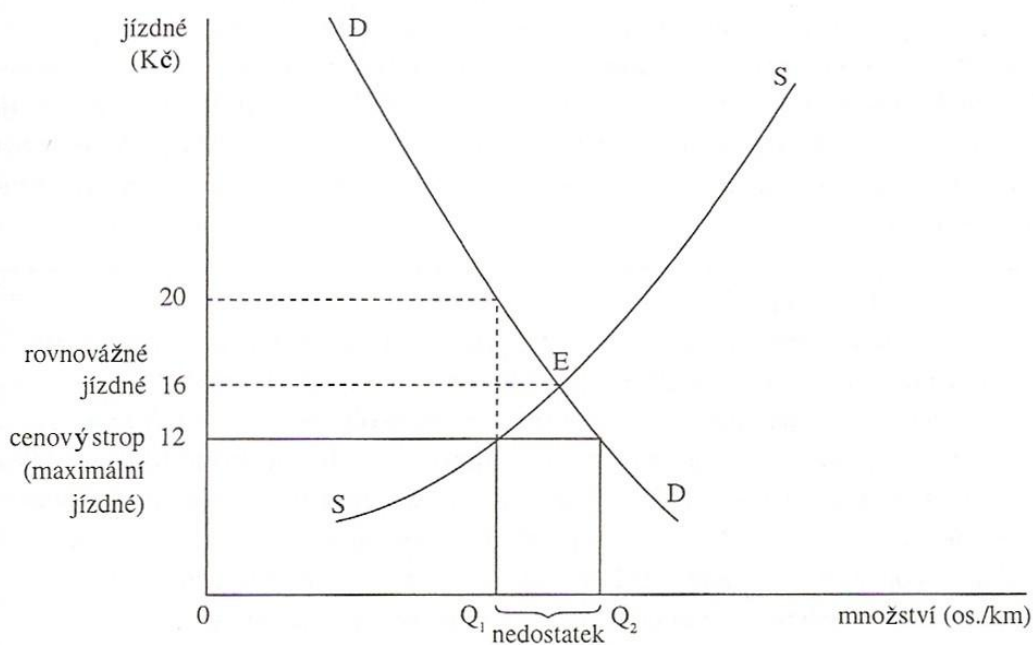
Vláda dříve stanovovala cenový strop na jízdné v autobusové dopravě, protože chtěla lidem zajistit cenovou dostupnost této dopravy. Podívejme se na důsledky cenového stropu.

Platí-li cenový strop, dopravci nesmějí požadovat vyšší jízdné, než kolik činí strop. Díky cenovému stropu se mohou některé autobusové spoje stát přetíženými. Je-li jízdné nízké, budou někteří lidé jezdit autobusem, i když pro ně jízdy nejsou až tak naléhavé. Paní Nováková by nemusela jezdit do města na nákupy pětikrát týdně, ale když je levný autobus? Novák junior má dobré nohy a mohl by jít dva kilometry na vlak – ale proč ztrácet čas, když je levný autobus?

Nyní si představte, že váš strýc je nemocný a musí naléhavě k lékaři. Přichází však pozdě – autobus je nacpaný k prasknutí. Paní Nováková a mladý Novák byli čilejší a postavili se do fronty na autobus dřív. Váš strýc by rád zaplatil vyšší jízdné, jen kdyby se dostal do autobusu, ale to nejde – platí cenový strop. A tak mu nezbývá, než jít dva kilometry na vlak.

Lidé si někdy myslí, že cenové stropy pouze „odčerpají“ výrobcům jejich zisky a věnují je spotřebitelům v podobě nižší ceny. Ta by však platilo jen na monopolním trhu. Protože je trh autobusové dopravy otevřeným trhem, dosahují majitelé autobusů dlouhodobě pouze nulového ekonomického zisku. Pokud cenový strop sníží jejich příjmy pod náklady, jsou nuceny zrušit některé autobusové spoje.

Některé málo vytížené spoje se díky cenovému stropu stávají pro autobusové dopravce ztrátovými, a ti je proto zruší. Představte si, že vaše teta dojíždí z malé obce do zaměstnání do blízkého města. Poté, co vstoupil v platnost cenový strop, zrušil dopravce do její obce všechny spoje, neboť tam jezdí velmi málo lidí a při cenovém stropu by měl ztrátu. Vaše teta by ráda zaplatila vyšší jízdné, ale to nejde – platí cenový strop. A tak jí nezbývá než dát v práci výpověď.

Obrázek 1: Cenový strop na trhu autobusové dopravy – Rovnovážná cena je 16 Kč. Cenový strop je 12 Kč vyvolává na trhu nedostatek v rozsahu $Q_2 - Q_1$. Prodávané a kupované množství Q není efektivní, protože jeho mezní užitek (20 Kč) je vyšší než jeho mezní náklady (12 Kč).

Jak vidíte, nemusí být cenový strop vždy k prospěchu spotřebitelů. Nebo alespoň ne všech. Na obrázku vidíte, že rovnovážné jízdné by bylo 16 Kč, ale stát stanovil cenový strop 12 Kč. **Proto vzniká na trhu autobusové dopravy nerovnováha – nedostatek.** Při ceně 12 Kč chtějí jezdit autobusem i lidé, kteří by při ceně 16 Kč nejedli. A zároveň při ceně 12 Kč zruší dopravci některé spoje, které by při ceně 16 Kč provozovali. Při cenovém stropu bude sice jezdit Q_1 lidí za 12 Kč, ale $Q_2 - Q_1$ lidí nebude jezdit vůbec, ačkoli by chtěli a ačkoli jsou mezi nimi takoví, kteří by rádi zaplatili i 16 Kč.

Obrázek zároveň ukazuje, že **cenový strop vyvolává neefektivnost**. Ta spočívá v tom, že rozsah autobusové dopravy je při cenovém stropu menší než optimální: **při množství Q je mezní užitek vyšší než mezní náklady**. Jestliže by někteří lidé byli ochotni zaplatit vyšší jízdné, než kolik činí cenový strop, je jasné, že jejich mezní užitek z jízdy autobusem je vyšší než 12 Kč.

Cenový strop sice umožňuje spotřebitelům kupovat daný statek za nižší cenu, ale mnozí z nich za to musí zaplatit jinak – mají nepeněžní náklady.

Aby dostali lidé nedostatkové zboží nebo službu, jsou ochotni nést nepeněžní náklady. Stojí například dlouhé hodiny ve frontách nebo objíždějí jiná města v naději, že tam nedostatkové zboží seženou. Obětují tím mnoho svého času. Ale čas je vzácný a lidé by rádi zaplatili vyšší cenu, kdyby jej mohli ušetřit. Pak můžeme říci, že **ztráta času, obětovaného na získání nedostatkového zboží, je nepeněžním nákladem kupujícího**. A právě na trzích, kde stát reguluje ceny cenovými stropy, vznikají tyto nepeněžní náklady.

Cenový strop fakticky prodražuje zboží těm spotřebitelům, kteří jej kupují zčásti za nepeněžní náklady. Součet jeho peněžních a nepeněžních nákladů může být vyšší než cena tržní rovnováhy, kterou by platil, kdyby cenový strop neexistoval.

Vlády někdy obhajují cenové stropy tím, že některé statky uspokojují nezbytné potřeby, a že by proto měly být každému cenově dostupné. Takto se například odůvodňují cenové stropy na trhu nájemního bydlení. Ale nezbytnost je pojem ošidný. Jak rozhodnout, co je nezbytné a co není? Jak velký byt je nezbytný? Je nezbytností například byt v centru velkoměsta?

Podívejme se, jaké bývají důsledky cenového stropu na trhu nájemního bydlení.

Maximální nájemné

Stát, veden snahou ochránit nájemníky před vysokým nájemným, stanoví maximální nájemné z metru obytné plochy bytu. Pomůže tím nájemníkům?

Čtyřlenná rodina Mládkových se tísní v jednopokojovém bytě o 40 čtverečních metrech. Nad nimi bydlí paní Bílková v třípokojovém bytě o velikosti osmdesát metrů. Mládkovi by s ní svůj byt rádi vyměnili, ale paní Bílková nakonec s výměnou nesouhlasí. I za velký byt platí poměrně nízký nájem, a tak v jejím rozhodování nakonec převáží mimopeněžní důvody – ve svém bytě prožila skoro celý život, váží jí k němu vzpomínky z mládí, a kam by dala všechny věci?

Pan Votruba má ve svém domě dva volné byty. Byt v přízemí se rozhodne přeměnit v nebytový prostor a pronajmout jako kadeřnictví. Je to pro něj výhodnější, než jej pronajímat jako byt za nízké nájemné. Byt ve třetím patře chce pan Votruba pronajmout a rozhoduje se mezi dvěma zájemci – rodinou Mládkovou se dvěma dětmi a jinou rodinou bez dětí. Nakonec pronajme byt bezdětné rodině, protože děti dělají hluk a devastují byt. Mládkovi by rádi zaplatili vyšší nájem než ona bezdětná rodina, jen kdyby si mohli Votrubův byt najmout. Jenže platí cenový strop. Možná by se pan Votruba dal přemluvit, kdyby mu nabídli jako odstupné větší jednorázový obnos (řekněme takových sto tisíc). Jenže Mládkovi žádnou velkou hotovost nemají, a tak se musí vrátit do svého malého bytu.

Maximální nájemné může lidem způsobit velké problémy. I zde vznikne nerovnováha – nedostatek nájemního bydlení. I zde vzniká neefektivnost. Pro Mládkovi má velký byt jistě větší mezní užitek než pro osamělou paní Bílkovou nebo pro bezdětné manžele, a přesto jej nemohou získat. Kdyby byl cenový strop zrušen a nájemné by vzrostlo, Mládkovi by jej byli ochotni zaplatit, zatímco paní Bílková by si možná spočítala, že jí její sentimentální vzpomínky přicházejí příliš drahé, a vyměnila by svůj velký byt za malý. I bezdětní manželé by možná byli ochotni ještě nějaký čas bydlet u rodičů. A kdyby mohl pan Votruba pronajmout svůj přízemní byt za vyšší nájemné, možná by jej neproměňoval v kadeřnickou provozovnu, ale pronajal by jej jako byt.

Při předělování obecních bytů s regulovaným nájemným (kde pochopitelně poptávka převyšuje nabídku) nemá obec žádné kritérium pro výběr nájemníků. Neumí posoudit jejich skutečnou bytovou potřebu a musí se uchýlovat k náhodnému výběru – k losování.

Regulace nájemného vede často k nelegálnímu chování na trhu nájemního bydlení.

„Nezbytný“ byt

V roce 1995 obýval profesor Landa v centru Prahy rozlehlý a slunný nájemní byt patřící městu. Protože je bydlení považováno za nezbytnost, město reguluje nájemné a pan Landa platí za byt 2 000 Kč měsíčně. Jenže profesor Landa zjistil, že poptávka po bydlení v této části města je velmi vysoká a zájemci by byli ochotni platit až desetkrát vyšší nájemné. Našel si tedy důvěryhodného zájemce, se kterým se domluvil, že mu byt přenechá k užívání za 20 000 Kč měsíčně. Kdyby se někdo zajímal, o koho jde, vydával by jej pan Landa za svého vzdáleného příbuzného. Daně z tohoto příjmu samozřejmě neplatí, protože jeho pronájem bytu nebyl úplně legální.

Sám profesor Landa se odstěhoval na svou chalupu nedaleko Prahy. Když měl teď tak velký příjem z pronájmu svého obecního bytu, bylo pro něho snadné zrekonstruovat chalupu, aby sloužila k celoročnímu bydlení. Brzy si také mohl koupit nové auto, aby mohl pohodlně dojíždět do Prahy do zaměstnání.

8.2 Spotřební daň

Stát, jak známo, je nucen vybírat daně, aby mohl financovat své výdaje. Jednou z daní je spotřební daň. Je vybírána z naturální jednotky zboží, např. z litru benzínu nebo z krabičky cigaret. Kdo vlastně platí tuto spotřební daň? Je to spotřebitel nebo výrobce?

Spotřební daň z cigaret

Původně stála krabička cigaret 37 Kč a poté stát uvalil spotřební daň 5 Kč z jedné krabičky. Pan Novák se obává, že kvůli tomu bude platit za cigarety o 5 Kč více, tj. 42 Kč. Je přesvědčen, že kuřáci jako on jsou těmi, kdo platí spotřební daň.

Výrobci cigaret si zas myslí, že jim po odvedení daně zůstane z krabičky cigaret o 5 Kč méně než dříve, tj. 32 Kč. Jsou přesvědčení, že jsou to oni, kdo naplňují státní pokladnu spotřebními daněmi. Kdo má pravdu? Oba ji mít nemohou, protože uvalení daně 5 Kč nemůže cigarety spotřebitelům zdražit na 42 Kč a zároveň výrobcům ponechat pouze 32 Kč.

Bude pan Novák po uvalení platit skutečně 42 Kč? Nebude. Zdražení cigaret povede (díky působení substitučního a důchodového efektu) kuřáky k tomu, že omezí nákupy cigaret, a sníží poptávané množství. Menší množství prodáváných cigaret ale přiměje výrobce k určitému snížení ceny. Cigarety proto nebudou stát po uvalení daně 42 Kč, ale méně.

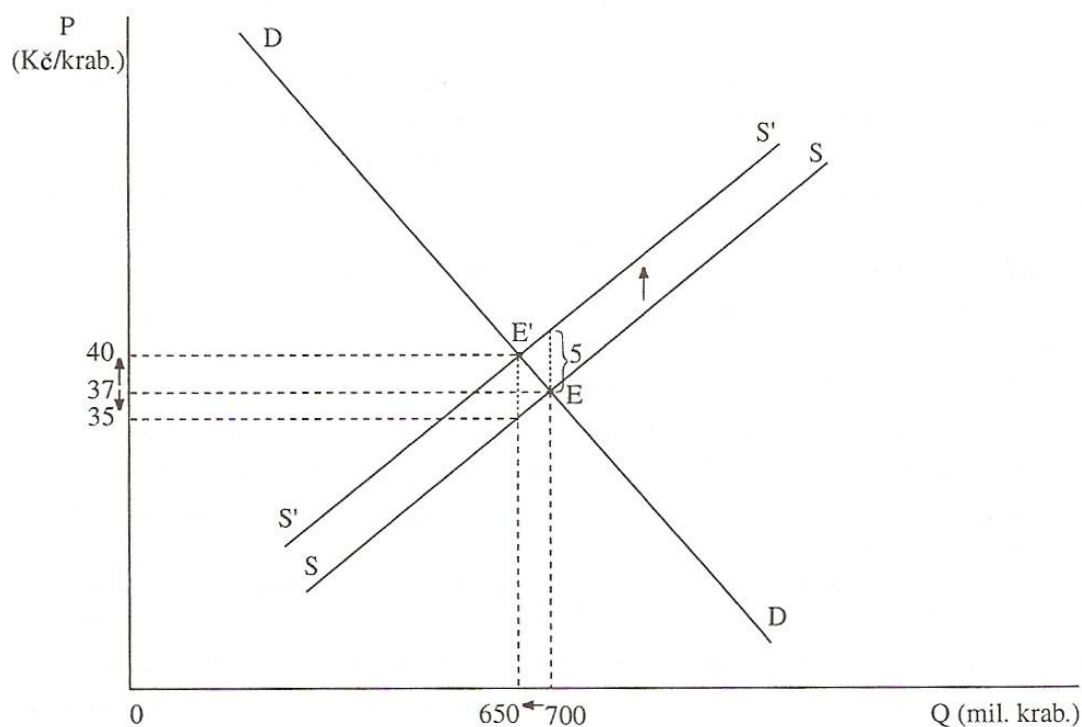
Podívejte se na obrázek. Původní rovnováha trhu cigaret byla v bodě E, při ceně 37 Kč a množství 700 mil. krabiček. Když stát uvalil daň 5 Kč z krabičky, musí výrobci odvádět státu 5 Kč z každé prodané krabičky cigaret. To je pro ně totéž, jako kdyby se jim zvýšily náklady o 5 Kč. To, jak známo, posouvá funkci nabídky vzhůru o 5 Kč. Nabídka S se změnila v nabídku S'. Kdyby výrobci vyráběli 700 mil. krabiček, museli by požadovat cenu 42 Kč, neboť pouze ta by jim pokryla ekonomické náklady a daň.

Jenže zvýšení ceny přiměje spotřebitele ke snížení poptávaného množství cigaret – posouvají se po funkci poptávky vlevo vzhůru. Nová rovnováha se ustálí v bodě E', při ceně 40 Kč. Vidíme, že uvalení spotřební daně o velikosti 5 Kč zdražilo cigarety spotřebitelům jen o 3 Kč.

Jak na tom budou výrobci? Množství vyráběných cigaret se snížilo na 650 mil. krabiček. Toto množství, jak vidíme z funkce nabídky, budou výrobci prodávat za cenu 40 Kč, z níž 5 Kč odvedou státu jako daň, a zůstane jim 35 Kč.

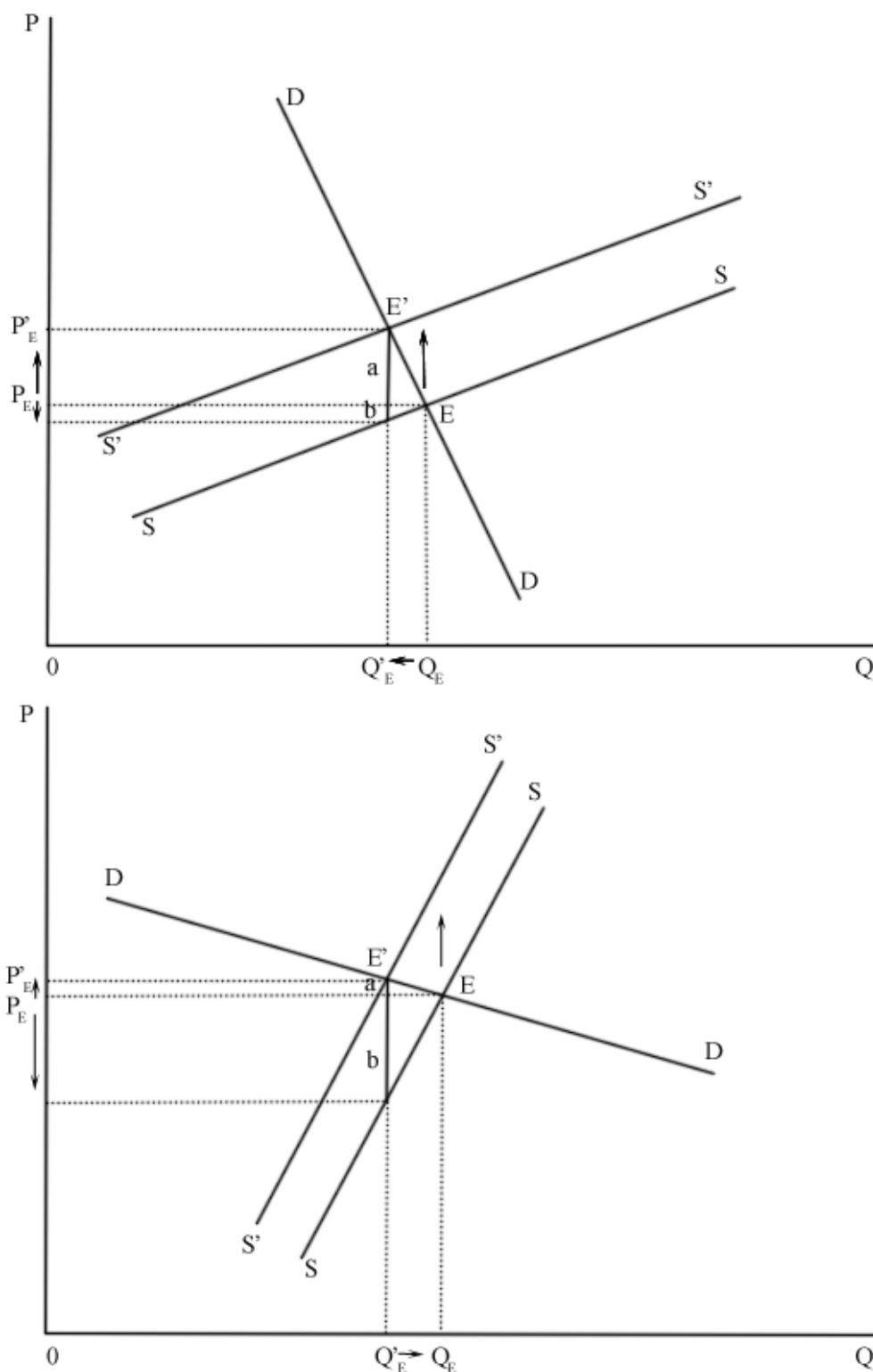
Všimněte si, že uvalení daně 5 Kč zvýšilo cenu pro spotřebitele o méně než 5 Kč a výrobcům snížilo cenu (po odvedení daně) o méně než 5 Kč. Rozdíl mezi cenou, kterou spotřebitel platí, a cenou, která výrobcům zůstane po odvedení daně, se přirozeně musí rovnat právě výši daně.

Příklad nám ukazuje, že **břemeno spotřební daně dopadá jak na spotřebitele, tak na výrobce**. V našem případě se břemeno daně 5 Kč rozdělilo tak, že spotřebitel nese 3 Kč a výrobce 2 Kč.

Obrázek 2: Původně byl trh cigaret v rovnováze při množství 700 mil. krabiček a ceně 37 Kč za krabičku. Po uvalení spotřební daně 5 Kč se křivka nabídky posune nahoru o 5 Kč a nová rovnováha trhu se ustálí při množství 650 mil. krabiček a ceně 40 Kč za krabičku. Výrobce z těchto 40 Kč odvede státu 5 Kč, takže mu zůstane 35 Kč.

Rozdělení břemena daně mezi spotřebitele a výrobce závisí na relativní strmosti křivek poptávky a nabídky. Vidíte to na obrázku. Úsečka *a* měří břemeno dopadající na spotřebitele, a úsečka *b* měří břemeno dopadající na výrobce. Součet obou úseček dává velikost daně. Z grafu také vidíme, že **je-li poptávka hodně strmá a nabídka málo strmá, dopadá břemeno daně více na spotřebitele a méně na výrobce. Je-li naopak poptávka málo strmá a nabídka hodně strmá, dopadá břemeno daně více na výrobce než na spotřebitele.**

Obrázek 3: Rozložení břemene spotřební daně – Horní graf ukazuje případ strmější poptávky a málo strmé nabídky. Břemeno daně dopadá převážně na spotřebitele. Dolní graf ukazuje případ strmé nabídky a málo strmé poptávky. Břemeno daně dopadá především na výrobce.

Vlády někdy využívají spotřební daně jako daně z luxusu a uvalují ji na luxusní zboží spotřebovávané bohatými lidmi. Když už je nutné zvýšit příjmy státní pokladny, ať platí bohatí, myslí si politikové v mylném domnění, že spotřební daň dopadá jen na spotřebitele. Břemeno takové daně však na spotřebitele dopadnout nemusí, jak nám ilustruje následující příklad.

Daň z kožešin

Představte si, že vláda chce zvýšit své příjmy prostřednictvím spotřebních daní. Aby ospravedlnila před veřejností tento nepopulární krok, chce zavést novou spotřební daň jako „daň z luxusu“ a uvalí ji na zboží, které kupují převážně bohatí – na kožešiny. Domnívá se, že lidé kupující kožešiny ponesou břemeno této daně. Jenže poptávka po kožešinách je málo strmá, jak to u luxusního zboží bývá – lze je snadno substituuovat, protože se lze bez nich snadno obejít.

Nabídka kožešin je však poměrně strmější než poptávka. Zakládání nových chovných farem není totiž snadné, stejně tak jako není snadné jejich rušení a odchod jejich majitelů do jiných příležitostí.

Případ málo strmé poptávky a strmější nabídky jsme viděli na grafu. Vidíte, že břemeno daně v takovém případě dopadá převážně na výrobce a jen málo na spotřebitele. Ale výrobci – majitelé chovných farem – nemusí patřit mezi bohaté lidi. A tak se „daň z luxusu“ minula účinkem – místo aby plnou vahou dopadla na bohatce kupující kožešiny, dopadla spíše na výrobce kožešin.

Tento příklad nám ukazuje, že chce-li vláda používat spotřební daň jako „daň z luxusu“, musí si nejprve položit otázku, jaká je asi relativní strmost křivek poptávky a nabídky. Z toho totiž vyplýne, kdo ponese větší část daňového břemene. **Daně z luxusu mají silný dopad na spotřebitele jen tehdy, jde-li o statek se strmou poptávkou a málo strmou nabídkou.**

Problémem spotřebních daní je, že vyvolávají **neefektivnost**. Podívejte se znovu na obrázek. **Množství 650 mil. krabiček představuje nižší efektivnost**, protože jeho mezní užitek je větší než jeho mezní náklady (daň sama není ekonomickým nákladem, nýbrž přerozdělením ve prospěch státu). **Právě z tohoto důvodu není žádoucí, aby stát uvaloval spotřební daně na příliš velký okruh statků.**

Je ovšem pravda, že některé spotřební daně mají charakter daní ekologických nebo zdravotních. Daň z cigaret může být pokládána za takovou zdravotní daň. Daň z benzínu je zas ekologickou daní. Jejich účelem je omezit spotřebu statků škodících životnímu prostředí nebo zdraví. Tímto problémem se blíže zabývá kapitola o externalitách.

Obdobné účinky jako spotřební daně mají i daně z přidané hodnoty. Od spotřebních daní se liší tím, že nejsou vyměřovány z naturální jednotky zboží, nýbrž z hodnoty zboží. Pokud existuje jen jedna sazba daně, nejsou cenové deformace ještě tak velké. Ale čím více je různých daňových sazeb na různá zboží, tím více jsou cenové relace deformovány a tím horší je informační a alokační fungování cenového systému.

8.3 Subvence k ceně

Dalším druhem státního zásahu do cenového systému je subvencování ceny. Stát doplácí výrobcům k ceně určitou částku – subvenci.

Subvencování ceny mléka

Představte si tuto hypotetickou situaci: zemědělci v minulosti špatně odhadli domácí poptávku po mléku a nadměrně zvýšili stavy skotu. Velká nabídka mléka se na trhu projevila v nízké rovnovážné ceně mléka. Tržní rovnováha nastává při ceně 6 Kč za litr a množství 2 000 milionů litrů.

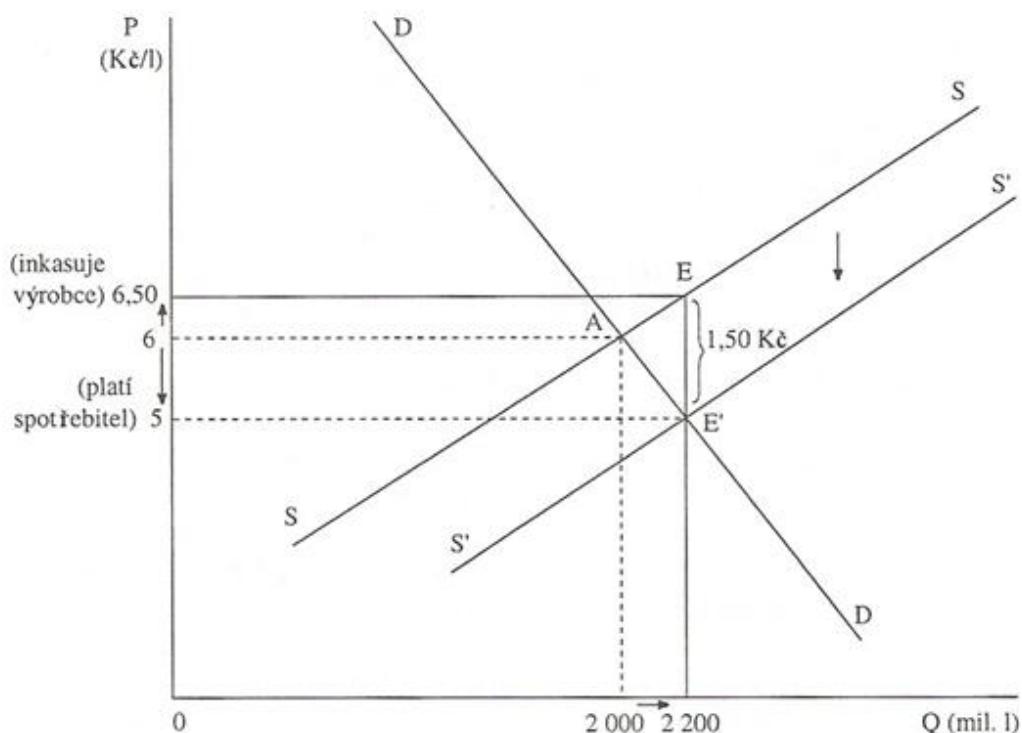
Vláda chce zemědělcům zajistit cenu 6,50 Kč, a proto se rozhodne cenu mléka subvencovat – dávat jim příplatek k ceně za každý vyprodukovaný a prodaný litr mléka. Jak velkou subvenci jim bude muset připlácet, aby jim zajistila cenu 6,50 Kč?

Pokud odpovíte, že jim bude muset připlácet 0,50 Kč, mýlíte se. Proč? Protože budou-li zemědělci získávat 6,50 Kč za litr mléka, budou nabízet větší množství, než jaké nabízeli dříve při ceně 6 Kč – budou produkovat víc než původních 2 000 mil. litrů, dejme tomu 2 200 milionů litrů. Jenže spotřebitelé, kteří kupovali 2 000 milionů litrů při ceně 6 Kč, budou ochotni nakupovat 2 200 mil. litrů pouze při nižší ceně než 6 Kč, dejme tomu pouze za 5 Kč. Chce-li tedy stát zajistit zemědělcům cenu 6,50 Kč, bude jim muset vyplácet větší subvenci než 0,50 Kč.

Obrázek nám to ilustruje. Bez subvence by byl trh v rovnováze v bodě A při ceně 6 Kč a množství mléka 2 000 milionů litrů. Stát chce zemědělcům zajistit cenu 6,50 Kč. Ale budou-li dostávat 6,50 Kč za litr, zvýší zemědělci produkci mléka až na 2 200 milionů litrů (posunou se totiž po funkci nabídky až do bodu E). Spotřebitelé však budou ochotni nakupovat množství 2 200 milionů litrů jen při ceně 5 Kč (posunou se po poptávkové funkci do bodu E'). Stát tedy bude muset zemědělcům poskytnout subvenci 1,50 Kč na každý litr mléka, neboť toto je rozdíl mezi cenou 6,50 Kč, kterou jim chce garantovat, a cenou 5 Kč, kterou budou spotřebitelé ochotni platit.

Celková suma, kterou stát vyplatí zemědělcům na subvencování ceny mléka, bude 3,3 mld. Kč (1,50 Kč x 2 200 mil.).

Subvence vyvolává změnu rovnováhy na trhu. Když stát zemědělcům doplácí subvenci (v našem příkladu 1,50 Kč) ke každému litru mléka, je to pro zemědělce prakticky totéž, jako kdyby se jim snížily jednotkové náklady o 1,50 Kč na litr. Na obrázku vidíte, že se toto snížení nákladů projevilo posunem nabídkové funkce dolů o 1,50 Kč. Nová nabídková funkce je S' a nový bod tržní rovnováhy je E'. Množství mléka bude 2 200 l, cena, kterou platí spotřebitelé, bude 5 Kč/l a výrobce utrží 6,50 Kč/l ($5 + 1,50 = 6,50$).

Obrázek 4: Subvence 1,50 k litru mléka posunula funkci nabídky dolů o 1,50 Kč. Tržní rovnováha se změnila z původního bodu A v bod E', kde spotřebitelé nakupují 2 200 litrů mléka za cenu 5 Kč/l. Producenti mléka však dostávají cenu 6,50 Kč/l (včetně subvence).

Z toho je zřejmé, že **subvence je záporná spotřební daň**. Má proto také opačné účinky než (kladná) spotřební daň: na úkor daňových poplatníků zvyšuje cenu výrobci a snižuje cenu spotřebiteli. A pochopitelně zvyšuje vyráběné a spotřebovávané množství statku.

Všimněte si, že **ačkoli stát vyplácí subvenci jen výrobcům, ve skutečnosti subvencuje jak výrobce, tak i spotřebitele**. Subvencování ceny totiž umožňuje spotřebitelům nakupovat za nižší cenu. V našem příkladě bychom mohli říci, že stát subvencuje zemědělce částkou 0,50 Kč a spotřebitele částkou 1 Kč na každý litr mléka, protože bez subvencování by výrobci dostávali cenu o 0,50 Kč nižší (6 Kč oproti 6,50) a spotřebitelé by platili cenu o 1 Kč vyšší (6 Kč oproti 5 Kč).

Kdo koho subvencuje? Chce se vám odpovědět, že stát subvencuje výrobce i spotřebitele mléka? Ale tak jednoduché to zas není. Co znamená, že „stát subvencuje“? Pokračujme ještě v našem příkladu a uvažujme, kdo nakonec vydělá na subvencování mléka.

Kdo vydělá na subvencích?

Kdo vlastně vydělá na subvencování mléka v našem příkladu? I když jde celá částka, kterou stát na subvencích vyplácí (3,3 mld. Kč), „do kapes“ zemědělcům, prospěch mají i spotřebitelé, protože platí za mléko nižší cenu. Dokonce se zdá, že mají spotřebitelé ze subvencí větší prospěch než výrobci, protože ze subvence 1,50 Kč/l připadá 1 Kč na snížení ceny pro spotřebitele a jen 0,50 Kč na zvýšení ceny pro výrobce.

Ale ve skutečnosti mají ze subvencí prospěch výrobci mléka a ne jeho spotřebitelé. Přijďme na to, jakmile si položíme otázku, kdo subvence zaplatí. Stát vyplácí subvence ze státní pokladny, tedy z peněz daňových poplatníků. Ale daňoví poplatníci jsme všichni – všichni spotřebitelé a všichni zemědělci platí daně, z nichž se pak subvencuje mléko.

Jenže spotřebitelé zaplatí na těchto daních daleko více než producenti mléka. Skupina producentů mléka je totiž mnohem menší než skupina spotřebitelů mléka. Předpokládejme, že spotřebitelů mléka (platicích daně) je 5 milionů, zatímco producentů mléka je 100 tisíc, tj. pouhá 2 % spotřebitelů mléka (tato čísla nejsou daleko od naší skutečnosti). Spotřebitelé mléka zaplatí na daních celou subvenci 1,50 Kč na litr mléka. Ale „získají“ z ní jen 1 Kč/l. Producenti mléka svými daněmi přispějí na subvence jen z 2 %, tj. pouhé 3 haléře na litr mléka. Ale získají 0,50 Kč/l mléka.

Prospěch ze subvencí mívají ti, kdo tvoří malou skupinu. Ti totiž na daních zaplatí menší podíl subvencí, než jaký z nich mají prospěch. **Výrobci subvencovaných statků tvoří obvykle mnohem méně početnou skupinu než jejich spotřebitelé. Proto jsou to obvykle výrobci, kteří mají ze subvencí prospěch.**

Zatím jsme diskutovali přerozdělovací procesy vyvolávané subvencemi. Ptejme se však nyní, zda subvencování cen vyvolává neefektivnost. Podívejme se znovu na obrázek. Vidíme, že produkované a spotřebovávané množství 2 200 milionů litrů mléka **není optimálním množstvím, protože mezní náklady na jeho výrobu jsou vyšší než mezní užitek z jeho spotřeby**. Mezní náklady činí 6,50 Kč a mezní užitek je pouze 5 Kč. 2 200 milionů litrů je tedy neoptimální množství. Optimálním množstvím by bylo 2 000 mil. l.

Ale jestliže jsou subvence v rozporu s ekonomickou efektivností, proč tolik zemí subvencuje zemědělské produkty? Země Evropské unie subvencují zemědělskou výrobu vskutku velkoryse. I u nás stát některé výrobky subvencuje. Ekonomové se v názoru na zemědělské subvence neshodují. Někteří připisují subvencování tomu, že **zemědělci dokážou na vlády vyvíjet silný tlak a subvencování si vynutit, zatímco daňoví poplatníci se nedokážou účinně bránit**.

Jiní ekonomové odůvodňují zemědělské subvence tím, že **zemědělská výroba má dlouhý produkční cyklus a nemůže se přizpůsobovat změnám v poptávce tak pružně jako průmysl a služby**. Příkladem je právě chov skotu a produkce mléka, kde činí produkční cyklus několik let. Zemědělci nedokážou odhadnout poptávku na tak dlouhou dobu dopředu, a bude-li poptávka nižší, než jakou očekávali, vznikne nadprodukce mléka, kterou nemohou snížit snadno a beze ztrát (museli by porážet dobytek). V těchto případech lze pochopit, přikročí-li stát k subvencování.

Nicméně subvencování vyvolává vždy problémy v zahraničním obchodě, protože **zahraniční obchodní partneři se často brání dovozům subvencovaných výrobků a nezdědka přijímají odvetná opatření – buď uvalují na subvencované zahraniční zboží dovozní cla, nebo začnou rovněž subvencovat**.

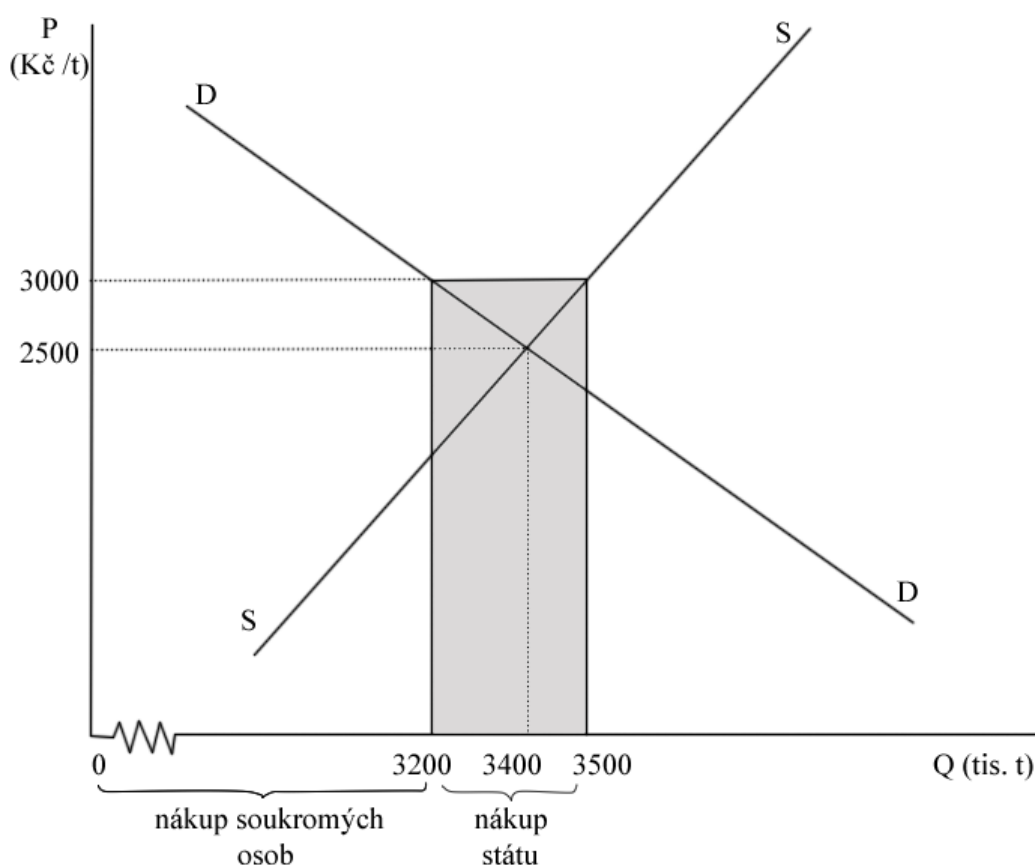
8.4 Státní intervenční nákupy

Jiným druhem státního zásahu do cen jsou státní intervenční nákupy, kterými se stát snaží zajistit výrobcům vyšší cenu, než kterou by vytvořil trh. Příkladem těchto intervencí jsou u nás státní nákupy pšenice.

Státní nákupy pšenice

Představte si, že je na trhu pšenice rovnováha při ceně 2 500 Kč za tunu a při množství 3 400 tisíc tun. Stát chce ale v zájmu zemědělců udržet cenu na 3 000 Kč/t, a proto od nich nakupuje pšenici do státních zásob. Jak velké množství pšenice bude stát muset nakupovat, aby udržel cenu na 3 000 Kč/t?

Situaci nám ukazuje obrázek. Při ceně 3 000 Kč/t kupující nakoupí pouze 3 200 tisíc tun, zatímco nabízené množství je 3 500 tisíc tun. Na trhu tak vznikne přebytek 3 000 tisíc tun. Stát, chce-li udržet cenu na 3 000 Kč/t, musí těchto 300 tisíc tun pšenice nakoupit. Kolik ho to bude stát? 900 milionů Kč (3 000 x 300 tisíc).

Obrázek 5: Tržní rovnováha na trhu pšenice nastává při ceně 2 500 Kč/t. Pokud chce stát udržet cenu na 3 000 Kč/t, musí vykoupit přebytek pšenice v rozsahu 300 tisíc tun.

Tento státní zásah nevyvolá tržní nerovnováhu – nabízené množství je beze zbytku nakoupeno. Poptávané množství se však skládá ze dvou částí: z nákupu soukromých osob (v našem případě nakoupí 3 200 tisíc tun pšenice) a z nákupu státu (stát nakoupí do svých zásob 300 tisíc tun pšenice).

Stát ovšem musí s nakoupenou pšenicí něco udělat. Obvykle ji opět ze svých zásob prodává v letech, kdy je slabá úroda a kdy by cena pšenice byla velmi vysoká. Tyto státní intervenční prodeje jsou tedy „dvojníkem“ státních intervenčních nákupů a střídají se podle toho, je-li úroda vysoká nebo nízká. **Státní intervenční nákupy a prodeje jsou zaměřeny na stabilizaci ceny.**

Proč stát nepřenechá stabilizaci ceny soukromým spekulantům? Možná si řeknete, že by bylo lepší, kdyby tyto ceny stabilizoval stát, než aby na tom vydělávali soukromí spekulanti. Jenže státní intervenční nákupy a prodeje jsou nákladnou záležitostí, která zatěžuje státní pokladnu a tím i nás – daňové poplatníky. Stát musí platit úředníky, kteří se intervenčními nákupy a prodeji zabývají. Musí platit skladování vykoupených plodin, pojištění proti škodám a další náklady. To vše tyto intervence prodražuje.

Vhodnějším způsobem stabilizace cen pšenice a jiných zemědělských produktů by byl volný zahraniční obchod. Po vysoké domácí úrodě pšenice by mohla být pšenice vyvážena do zahraničí, což by bránilo poklesu její ceny na domácím trhu. Naopak po nízké domácí úrodě by byla pšenice dovážena ze zahraničí, což by bránilo růstu její ceny na domácím trhu. Zahraniční obchod je efektivnějším a levnějším nástrojem stabilizace zemědělských cen než státní intervenční nákupy a prodeje. Jenže to by musela k liberalizaci obchodu se zemědělskými produkty přikročit většina zemí.

Shrnutí

- Cenový strop vyvolává neefektivnost. Ta spočívá v tom, že poskytované množství statku je menší než optimální: mezní užitek je vyšší než mezní náklady.
- Cenové stropy vyvolávají na trhu nerovnováhu – nedostatek. Mnoho lidí je ochotno nést nepeněžní náklady: aby nedostatkové zboží dostali, stojí dlouhé hodiny ve frontách nebo ztrácejí čas hledáním zboží na vzdálených trzích. Ale čas je vzácný a možná by raději zaplatili vyšší cenu.
- Břemeno spotřební daně dopadá jak na spotřebitele, tak i na výrobce. Rozdělení břemena daně mezi spotřebitele a výrobce závisí na strmosti křivek poptávky a nabídky. Je-li poptávka hodně strmá a nabídka málo strmá, dopadá břemeno daně více na spotřebitele. Je-li tomu naopak, dopadá břemeno daně více na výrobce.
- Chce-li vláda používat spotřební daň jako daň z luxusu, měla by ji uvalit na zboží se strmou poptávkou a málo strmou nabídkou.
- Spotřební daně vyvolávají neefektivnost. Snižují množství zboží, které je pak menší než optimální (mezní užitek je větší než mezní náklady).
- Subvencováním cen chce stát pomoci některým výrobcům. Ačkoli stát vyplácí subvenci jen výrobcům, subvencuje jak výrobce, tak i spotřebitele. Prospěch ze subvencí však mají ti, kdo tvoří malou skupinu, protože na daních zaplatí menší podíl subvencování, než jaký z něj mají prospěch. Obvykle jsou to výrobci.
- Subvencování ceny vyvolává neefektivnost – vede k produkci neoptimálního množství.
- Státní intervenční nákupy mají stabilizovat ceny, které podléhají sezónním výkyvům. Stát zde nahrazuje činnost soukromých spekulantů.

Klíčové pojmy

Cenový strop (maximální cena) • nepeněžní náklady • spotřební daň • břemeno daně • subvence k ceně • státní intervenční nákupy